

skridt, ikke mindst da bogen er forsynet med et omfattende person- og sagregister. Herudover er de enkelte kronologiske afsnit forsynet med en indledning om »den politiske scene«, og noter oplyser om de i artiklerne omtalte personer og institutioner.

Paul Scheffer var ingen helt almindelig korrespondent; han besad gode kontakter i Auswärtiges Amt og i det tyske gesandtskab i Moskva; han havde ligeledes let adgang til ledende folk i sovjetregeringen, og udover sin korrespondentvirksomhed fungerede han som formidler af synspunkter mellem den tyske og den sovjetiske regering. Han støttede helhjertet den Ruslands-politik, som von Maltzan var den drivende kraft bag, og som fandt sit markante udtryk i Rapallo-overenskomsten i 1922. Hans virksomhed som journalist kunne derfor støtte den tyske gesandt, Brockdorff-Rantzaus virksomhed på det diplomatiske område.

Bogens artikler er stadig værd at læse, skønt de nu er omkring 50 år gamle. Dette hænger bl. a. sammen med, at Scheffer ikke interesserede sig for petit-journalistik, men i stedet forsynede sit blad med lange, ræsonnerende og analyserende artikler, hver begrænset til et hovedtema. Man skal dog ikke lade sig forlede af bogens smudsomslag til at forvente sensationelle oplysninger om de tysk-sovjetiske relationer (Scheffer omtales som »Geheimnisträger«, der øvede indflydelse på »den store politik«). Artiklernes hovedværdi ligger i de førstehåndsoplysninger, de giver om samtidige tilstande og tildragelser i Sovjetrusland i 1920'erne. Der er mange skarpe iagttagelser, ikke mindst om de ledende folk i parti og bureaukrati. Dernæst kan artiklerne give et bidrag til en forestilling om, hvordan læserne af et indflydelsesrigt tysk dagblad blev informeret om udviklingen i Sovjetrusland.

I en lang og noget uklar indledning har Margret Boveri forsøgt at give en karakteristik af Scheffer som menneske og journalist. Hun citerer her bl. a. fra Scheffers private korrespondance med Moritz Schlesinger fra Auswärtiges Amt, men især fra nogle artikler fra Scheffers hånd om det russiske problem, som er blevet offentliggjort til forskellige tidspunkter efter Moskva-virksomheden. Desværre hakker Boveri herved disse artiklers indhold i den grad i stykker, at det næsten er umuligt at danne sig klarhed over indholdets art. Da hun citerer så vidtløftigt fra de omtalte artikler, ville det måske have været en bedre idé at have optrykt dem in extenso og dermed ladet dem tale for sig selv. Ikke mindst den citerede artikel fra 1953 om Rapallo-politikken set i perspektiv af de tysk-sovjetiske relationers udvikling i 1930'erne og 1940'erne synes at have fortjent en sådan og bedre skæbne.

Bent Jensen

Philipp W. Fabry: Die Sowjetunion und das Dritte Reich. Eine dokumentierte Geschichte der deutsch-sowjetischen Beziehungen von 1933 bis 1941. Seewald Verlag, Stuttgart, 1971. 485 s. DM 45.

Forlaget hævder på omslagets tekst, at bogen er den første dokumenterede fremstilling af de tysk-sovjetiske relationer i perioden 1933-1941. Dette er en helt ukorrekt påstand, hvad da også bogens litteraturliste og de hyppige citater fra andre fremstillinger viser. Fabry har tidligere selv beskæftiget sig med samme emne (*Der Hitler-Stalin Pakt 1939-1941: Ein Beitrag zur Methode sowjetischer Aussenpolitik. Darmstadt 1962*); hans tese i denne første fremstilling var, at Stalin underskrev den tysk-sovjetiske ikke-angrebstraktat i 1939 med det formål at udløse en lang og opslidende krig mellem de kapitalistiske, vestlige stater og Nazityskland, og at Hitler først besluttede at angribe Sovjetunionen efter at have indset, at Stalin ikke ville samarbejde med ham i hans anti-britiske program. I den foreliggende bog har forf. ikke ændret denne grundlæggende opfattelse.

Når Fabry har fundet det formålstjenligt at udsende en ny stor bog om emnet, hænger det sammen med den aktualitet, Forbundsrepublikkens forhold til Sovjetunionen fik, da Willy Brandt blev vesttysk kansler. Fabry vil med sit skrift advare mod illusioner vedr. Sovjetunionens egentlige hensigter. Han finder, at den historiske forskning i Vesttyskland i alt for høj grad har beskæftiget sig med Hitlers og nazismens skyld i Den II. Verdenskrig og derved negligeret den rolle, Stalin og bolsjevismen spillede. Et glemselens slør har bredt sig over »eine ganze Ära bolschewistischer Expansionspolitik« (s. 13).

Fabry har kun foragt til overs for de historikere, der tillægger ideologiske faktorer nogen indflydelse på den af Hitler over for Sovjetunionen førte udenrigspolitik. Hitlers anti-bolsjevisme var kun et taktisk middel. I stedet opfatter forf. de tysk-sovjetiske relationer – og i det hele taget tysk udenrigspolitik i naziperioden – som værende underkastet de samme grundlæggende vilkår som på Bismarcks tid: »Bündnisse, Sicherheitszonen und Aufmarschräume. ... vor allem ... Expansion in Räume« (s. 14). Geografien er det altafgørende, og med eller uden Hitler ville det være kommet til krig. I flere henseender kan Fabry således minde om Taylor, som i øvrigt glimrer ved sin totale fraværelse både i tekst, noteapparat og litteraturfortegnelse.

En sådan tese, støttet af en intelligent og overbevisende argumentation, kunne være forfriskende som korrektiv til den fremherskende opfattelse af den ideologiske faktors dominerende indflydelse på den nazistiske udenrigspolitik. Men Fabry har ikke leveret en sådan kvalificeret præstation. Alt for ofte afvises andres synspunkter uden nogen som helst form for argumentation, blot ledsaget af en summarisk påstand om, at synspunktet er forkert. De begreber og kategorier, Fabry anvender i sin fremstilling af den nazistiske og sovjetiske udenrigspolitik, er alt for grove og upræcise til formålet: man kommer ikke langt ved at spørge, om den eller den udenrigspolitiske handling var udtryk for »ideologi« eller for »statsræson« uden først at have gjort sig det klart, hvad man mener med sådanne begreber. Der er desuden en bemærkelsesværdig skævhed i Fabrys argumentation. Han afviser i forordet som »tåbelig« en hypotese om, at Hitlers udenrigspolitik blev formuleret i »Mein Kampf«, eller at bolsjeviseringen af de østeuropæiske lande udelukkende kan henføres til verdensrevolutionsideologien (s. 14). Men i sin egen fremstilling henviser han gang på gang til udtalelser af Lenin eller Stalin fra begyndelsen af 1920'erne, når han skal skaffe belæg for sine synspunkter om de sovjetiske motiver. Mens den sovjetiske politik således fremstilles som i høj grad »ideologisk« motiveret, udledes den tyske af den tvangssituation, Tyskland befandt sig i.

Der er ikke med denne bog ydet noget bidrag til en udvidet erkendelse om de tysk-sovjetiske relationer i den pågældende periode, derimod nok ammunition til den ene part i det indre vesttyske opgør om Forbundsrepublikkens Østpolitik.

Bent Jensen

Klaus Mehnert: Moskau und die neue Linke. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1973. 219 s.

Klaus Mehnert, der er en af veteranerne blandt de vestlige sovjetekspertter, har i den foreliggende bog taget et oplagt emne op til undersøgelse: hvordan har man reageret i Sovjetunionen på fremkomsten af de bevægelser i Vesten, som går under betegnelsen Det nye Venstre, dvs. et Venstre som ikke først og fremmest føler et loyalitetsforhold overfor det sovjetiske kommunistiske parti eller sovjetstaten? For at få svar på dette spørgsmål har Mehnert undersøgt indholdet af 25 sovjetiske uge- og månedsblade fra perioden 1968–1972 (i visse tilfælde udstrakt til perioden 1960–1972), taget stikprøver